

Conceptualizing and Presenting a Model of Judicial Resilience

Alireza Kooshki Jahromi

Associate Professor, Department of Public Administration, Allameh Tabataba'i University, Tehran. Iran

Zeinolabedin Keramati Nia*

Ph.D., Department of Public Administration, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran

Abstract

Objective: The judicial system, as a cornerstone of the rule of law, is continuously confronted with environmental turbulence, caseload pressures, and emerging crises. The fundamental aim of the present study was to conceptualize and present a model of judicial resilience among judges of the judiciary in order to provide a comprehensive and indigenous framework.

Methodology: This research is applied in terms of purpose and qualitative in nature, conducted using the thematic analysis strategy. The statistical population consisted of legal experts and experienced judges, of whom 15 individuals were selected through purposive sampling and subjected to in-depth semi-structured interviews. The data analysis process was carried out in three stages of coding (basic, organizing, and global) based on Braun and Clarke's (2006) approach and Stirling's (2001) thematic network until theoretical saturation was achieved.

Findings: The thematic network extracted from this research comprises 72 basic themes (operational indicators), 18 organizing themes (dimensions), and 6 global themes. The identified global themes are: judicial authority and inferential solidity, institutional immunity and adjudicative independence, procedural discipline and operational efficiency, livelihood security and motivational sustainability, organizational health and psychological safety, and professional and occupational solidarity.

Conclusion: The research findings demonstrate that resilience within the judiciary is a systemic-institutional phenomenon that extends beyond individual characteristics. The final model indicates that strengthening professional identity and streamlining adjudicative procedures, alongside safeguarding the inherent independence of the judge, constitute the primary defensive layers against occupational burnout and extra-sectoral interventions. This indigenous model can serve as a strategic framework for policymaking in the judicial system to absorb tensions and ensure efficient recoverability under crisis conditions.

Keywords: Judicial Resilience, Thematic Analysis, Qualitative Research

Citation: Kooshki Jahromi, Alireza, Keramati Nia, Zeinolabedin. Conceptualizing and Presenting a Model of Judicial Resilience. Pp 81-100, 1(1)

مفهوم سازی و ارائه مدل تاب آوری قضایی

علیرضا کوشکی جهرمی

دانشیار، گروه مدیریت مدیریت دولتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران، رایانامه: koushkie@atu.ac.ir

زین العابدین کرامتی نیا*

*دکتری تخصصی، گروه مدیریت دولتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران، رایانامه: z.keramatinia@gmail.com

چکیده

هدف: نظام قضائی به عنوان رکن استوار حاکمیت قانون، مستمراً در مواجهه با تلاطم های محیطی، فشار دعاوی و بحران های نوظهور قرار دارد. هدف بنیادین پژوهش حاضر، مفهوم سازی و ارائه مدل تاب آوری قضائی در بین قضات دستگاه قضائی به منظور ارائه الگویی جامع و بومی بود.

روش شناسی: این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از منظر ماهیت، کیفی است که با استراتژی تحلیل مضمون انجام شد. جامعه آماری شامل خبرگان حقوقی و قضات با سابقه بود که با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند، پانزده نفر از آنان مورد مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته قرار گرفتند. فرایند تحلیل داده ها طی سه مرحله کدگذاری (پایه، سازمان دهنده و فراگیر) و براساس رویکرد براون و کلارک (۲۰۰۶) و شبکه مضمون استرلینگ (۲۰۰۱) صورت پذیرفت تا اشباع نظری حاصل شود.

یافته ها: شبکه مضامین مستخرج از این پژوهش شامل ۷۲ مضمون پایه (شاخص های عملیاتی)، هجده مضمون سازمان دهنده (ابعاد) و شش مضمون فراگیر است. مضامین فراگیر شناسایی شده عبارت اند از: اقتدار قضائی و اتقان استنباطی، مصونیت نهادی و استقلال دادرسی، انتظام فرایندی و کارآمدی عملیاتی، امنیت معیشتی و پایداری انگیزشی، سلامت سازمانی و ایمنی روان شناختی و تضامن حرفه ای و صنفی.

نتیجه گیری: یافته های پژوهش تبیین می نماید که تاب آوری در دستگاه قضا، فراتر از ویژگی های فردی، پدیده ای سیستمی - نهادی است. مدل نهایی نشان می دهد که تقویت هویت صنفی و چابک سازی رویه های دادرسی در کنار صیانت از استقلال ذاتی قاضی، لایه های دفاعی اصلی را در برابر فرسایش شغلی و مداخلات فرابخشی تشکیل می دهند. این الگوی بومی می تواند به عنوان چارچوبی راهبردی جهت سیاست گذاری در نظام قضائی برای جذب تنش ها و بازگشت پذیری کارآمدی در شرایط بحران مورد استفاده قرار گیرد.

واژه های کلیدی: تاب آوری قضائی، تحلیل مضمون، پژوهش کیفی.

استناد: کوشکی جهرمی، علیرضا؛ کرامتی نیا، زین العابدین؛ (۱۴۰۵). مفهوم سازی و ارائه مدل تاب آوری قضایی. مدیریت قضایی. یک (۱)، صص ۸۱-۱۰۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۱/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۱/۱۳

مدیریت قضایی، ۱۴۰۵، دوره ۱، شماره ۱، صص ۸۱-۱۰۰

ناشر: دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری

نوع مقاله: علمی

© نویسندگان

مقدمه

مفهوم تاب‌آوری به‌مثابه ظرفیتی پویا برای انطباق و بازیابی در مواجهه با ناملایمات، سازه‌ای است که از تلاقی حوزه‌های روان‌شناسی و مدیریت سازمانی پدید آمده است (فوئنتس و نری،^۱ ۲۰۱۵). در حالی که در ادبیات روان‌شناختی، این سازه بر توانمندی فرد در صیانت از سلامت روانی تحت فشار دلالت دارد؛ در گفتمان سازمانی، بر قابلیت نهادها برای پیش‌بینی و سازگاری با اختلالات غیرمنتظره، بدون گسیختگی در کارکردهای اساسی، تأکید می‌شود (کانتور و ایسری‌سای،^۲ ۲۰۲۲؛ چن^۳ و همکاران، ۲۰۲۱). تاب‌آوری فراتر از یک ویژگی ایستا، فرایندی متضمن تکامل‌پذیری سازمانی است که سازمان در محیط‌های متلاطم را از طریق جذب شوک‌ها و استخراج دانش از بحران‌ها تضمین می‌کند (پرایاگ^۴ و همکاران، ۲۰۱۹؛ چیاسولو^۵ و همکاران، ۲۰۲۳). این مفهوم در نظام‌های حقوقی تحت عنوان تاب‌آوری قضائی متبلور می‌شود که تبیین‌گر ظرفیت سیستم قضائی و کنشگران آن برای سازگاری مؤثر با چالش‌های حقوقی، اجتماعی و سیاسی در راستای حراست از حاکمیت قانون است (ستیوان^۶ و همکاران، ۲۰۲۴). الگوواره‌های نظری متعددی به تبیین این سازه پرداخته‌اند: الگوهای رشدی، تاب‌آوری را توانایی سیستم پویا برای انطباق موفقیت‌آمیز با مصائب می‌نگرند (ماستن،^۷ ۲۰۲۱)، در حالی که الگوهای مبتنی بر استرس، بر بهینه‌سازی عملکرد شناختی و تصمیم‌گیری تحت فشارهای محیطی تأکید می‌ورزند (سینگا،^۸ ۲۰۲۴). از منظر سازمانی، این سازه در سه سطح عملکردی، عملیاتی و راهبردی قابل تحلیل است تا دستگاه قضائی بتواند ساختارهای خود را با چالش‌های نوظهوری همچون تحول دیجیتال، به شیوه‌ای انطباقی همگام سازد (هپفر و لارنس،^۹ ۲۰۲۲؛ بارتوسویچن^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۲؛ ویگ^{۱۱} و همکاران، ۲۰۲۰).

شواهد بین‌المللی مؤید آن است که تاب‌آوری قضائی در بسترهای مختلف، کارکردهایی متمایز دارد؛ به‌طوری که در نظام قضائی چین، ابزاری برای مدیریت فشارهای فراقانونی (فنگ و زنگ،^{۱۲} ۲۰۲۴) و در آفریقای جنوبی، سنگری در برابر قضائی‌سازی سیاست و صیانت از مشروعیت دموکراتیک است (دنت،^{۱۳} ۲۰۲۱). همچنین تجارب ایالات متحده در بحران کووید-۱۹، ضرورت نهادینه‌سازی تاب‌آوری برای توازن میان سلامت عمومی و حق دسترسی به عدالت را آشکار ساخت (یتر و سونسون،^{۱۴} ۲۰۲۱). در این فرایند، عوامل محافظتی نظیر حمایت اجتماعی، خودپنداره مثبت و فرهنگ‌های نهادی منسجم، نقشی حیاتی در تقویت این ظرفیت ایفا می‌کنند (آباته^{۱۵} و همکاران، ۲۰۲۴؛ هارتمن^{۱۶} و همکاران، ۲۰۱۹؛ السغایر^{۱۷} و همکاران، ۲۰۲۱). با وجود این، مسیر تقویت این ظرفیت در لایه‌های فردی و عملیاتی با پیچیدگی‌های جدی

1. Fontes & Neri
2. Kantur & İşeri
3. Chen
4. Prayag
5. Ciasullo
6. Setiawan
7. Masten
8. Singha
9. Hepfer & Lawrence
10. Bartuseviciene
11. Wiig
12. Feng & Zeng
13. Dent
14. Yetter & Swenson
15. Abate
16. Hartmann
17. Alsughayir

روبه‌روست. اگرچه ابعادی همچون خودکارآمدی، تنظیم هیجان و حمایت سازمانی، پیش‌ران عملکرد پایدار هستند (خادمی^۱ و همکاران، ۲۰۲۰؛ شوچوک^۲ و همکاران، ۲۰۲۴) و تاب‌آوری می‌تواند از طریق کاهش خطاهای قضاوت و تعدیل فرسودگی شغلی، بر رضایت و تعهد سازمانی اثر بگذارد (السغیر^۳، ۲۰۲۱؛ مک‌ایننتایر و روی^۴، ۲۰۲۳؛ قادری^۵ و همکاران، ۲۰۲۱؛ نوویتاساری^۶ و همکاران، ۲۰۲۰؛ طهرانی و همکاران، ۱۴۰۱). این هم‌افزایی برای ارتقای بهره‌وری و انسجام فرایندهای قضائی ضروری است (هندری^۷، ۲۰۱۹؛ امین^۸، ۲۰۲۲). با وجود اهمیت این سازه، تقویت تاب‌آوری قضائی با موانع ساختاری عمیقی مواجه است. وابستگی به سلسله‌مراتب سیاسی، استقلال قضائی را تضعیف و ظرفیت واکنش مستقل به بحران‌ها را محدود می‌سازد (مینگ^۹، ۲۰۲۳). عواملی نظیر فساد اداری، ناهمگونی در تحول دیجیتال و استانداردهای نازل حرفه‌ای، از عوامل فرساینده این ظرفیت به‌شمار می‌روند (یارا^{۱۰}، ۲۰۲۴؛ ستیاوان و همکاران، ۲۰۲۴^{۱۱}). علی‌رغم پیشنهادهایی چون تدوین ضمانت‌های قانونی شفاف، شایسته‌گزینی و تفکیک بودجه‌ای (ویرزیکوفسکی و زیولکوفسکی^{۱۲}، ۲۰۲۱؛ آنگ و وانگ^{۱۳}، ۲۰۱۹)، همچنان تأثیر متغیرهای کلان اقتصادی و بحران‌های اجتماعی بر تاب‌آوری نهادهای حقوقی مغفول مانده است (ساعدی و همکاران، ۱۳۹۹؛ نجفی و همکاران، ۱۴۰۰). در این میان، دستگاه قضائی به‌دلیل حجم انبوه پرونده‌ها و فشارهای مضاعف کاری، با چالش‌های منحصربه‌فردی مواجه است که ظرفیت تاب‌آوری کارکنان را در برابر فرسودگی شغلی به نحو جدی به‌آزمون می‌گذارد (شوچوک و همکاران^{۱۴}، ۲۰۲۴؛ خادمی^{۱۵} و همکاران، ۲۰۲۰). از آنجایی که تاب‌آوری در کلان‌شهرها عمیقاً تحت تأثیر ابعاد فرهنگی و نهادی حقوقی خاص است (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۹)، پژوهش حاضر با هدف مفهوم‌سازی تاب‌آوری قضائی در بین کارکنان دستگاه قضائی و با اتخاذ رویکردی اکتشافی، در پی شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های بنیادین این سازه در بستر مذکور است. یافته‌های این تحقیق می‌تواند زیربنایی نظری برای طراحی آموزش‌های مهارت‌محور، ترویج رهبری تحول‌آفرین و تقویت رفاه ذهنی کارکنان فراهم آورد و به حفظ حاکمیت قانون و اجرای پایدار عدالت در پایتخت یاری رساند (امین^{۱۶}، ۲۰۲۲؛ موسوی‌فرد و حامدی، ۱۴۰۳؛ فقیه‌نیا ترش و همکاران، ۱۴۰۴). علی‌رغم غنای ادبیات بین‌المللی در حوزه تاب‌آوری، واکاوی نصوص و پیشینه پژوهشی نشان می‌دهد که مفهوم تاب‌آوری قضائی در منظومه اداری ایران، به‌ویژه در بستر پرفشار دستگاه قضائی، همچنان در هاله‌ای از ابهام نظری قرار دارد و مؤلفه‌های بومی سازنده آن به دقت تبیین نشده است. ضرورت این پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که فقدان یک الگوی مفهومی منسجم، مانع از تدوین سیاست‌های

1. Khademi
2. Shevchuk
3. Alsughayir
4. McIntyre & Roy
5. Ghaderi
6. Novitasari
7. Hendri
8. Amin
9. Meng
10. Yara
11. Setiawan
12. Wyrzykowski & Ziolkowski
13. Ang & Wang
14. Shevchuk
15. Khademi
16. Amin

صیانتی و حمایتی برای کارکنانی شده است که در خط مقدم مواجهه با بحران‌های حقوقی و تنش‌های اجتماعی پایتخت قرار دارند. از این رو، مطالعه حاضر با هدف عبور از رویکردهای تک‌بعدی و دستیابی به یک فهم نظام‌مند و چندوجهی از تاب‌آوری، در صدد است تا با مفهوم‌سازی ابعاد این سازه، خلأ نظری موجود را پوشش دهد و نقشه راهی برای ارتقای ظرفیت انطباق‌پذیری دستگاه قضائی در برابر گسیختگی‌های احتمالی ارائه نماید. لذا پرسش محوری تحقیق بدین قرار است: مفهوم‌سازی تاب‌آوری قضائی در بین کارکنان دستگاه قضائی چگونه است؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مبانی نظری

در ادبیات معاصر حقوقی و سازمانی، تاب‌آوری قضائی به‌عنوان ظرفیت بنیادین یک سیستم قضائی برای سازگاری فعالانه و مؤثر در مواجهه با اختلالات، شوک‌های رویه‌ای و فشارهای ساختاری تعریف می‌شود که نقشی کلیدی در حفظ ثبات حکمرانی قانون ایفا می‌کند (ستیاوان و همکاران^۱، ۲۰۲۴؛ ویگ و همکاران^۲، ۲۰۲۰). این مفهوم، فراتر از صرف بقا یا بازگشت به حالت اولیه، بر توانمندی ذاتی دادگاه‌ها و کنشگران قضائی برای جذب ناملایمات محیطی اعم از مداخلات سیاسی، بحران‌های اجتماعی یا تحولات شتابان فناورانه، بدون آنکه کارکردهای اساسی و استانداردهای قضاوت دچار اختلال شود، تأکید می‌ورزد (دنت^۳، ۲۰۲۱؛ بیتر و سونسون^۴، ۲۰۲۱). درواقع، جوهره این سازه در گرو ایجاد یک توازن پویا میان ثبات سنتی حاکم بر قوانین و ضرورت پاسخ‌گویی منعطف به چالش‌های نوظهور است تا از این طریق، تداوم عملیاتی و کارآمدی نهاد قضا تحت هر شرایطی تضمین شود (هپفر و لارنس^۵، ۲۰۲۲؛ ستیاوان و همکاران^۶، ۲۰۲۴). از منظر پارادایم‌های نظری، تاب‌آوری قضائی محصول تعامل پیچیده و مستمر میان دو مؤلفه کلیدی استقلال نهادی و قابلیت‌های انطباقی شناخته می‌شود که هر یک بخشی از امنیت سیستم را تأمین می‌کنند. استقلال نهادی به قوه قضائیه این امکان را می‌دهد که در برابر فشارهای فرساینده بیرونی و مداخلات قوای دیگر، هویت مستقل و یکپارچگی رویه‌ای خود را صیانت کند، در حالی که قابلیت‌های انطباقی، ظرفیت لازم برای بازنگری، یادگیری و تکامل در پاسخ به دگرگونی‌های محیطی را فراهم می‌آورد (گومز^۷ و همکاران، ۲۰۱۶؛ بارتوسویچن و همکاران^۸، ۲۰۲۲). بنابراین، یک نظام قضائی تاب‌آور، سیستمی است که نه تنها در مقابل تهدیدها مقاومت ساختاری نشان می‌دهد، بلکه از بحران‌ها به‌عنوان فرصتی برای یادگیری و تقویت بافت‌های درونی خود بهره می‌جوید و از این مسیر، از وقوع شکست‌های سیستمی و فرسایش مشروعیت جلوگیری به عمل می‌آورد. در لایه تحلیل عملیاتی، تاب‌آوری قضائی به‌مثابه یک سپر راهبردی عمل می‌کند که کیفیت تصمیم‌گیری و شفافیت فرایندهای دادرسی را در برابر استرس‌های شغلی متراکم و ابهامات ناشی از تغییر قوانین محافظت می‌کند (سینگا^۹، ۲۰۲۴؛ مک‌کن^۱ و همکاران، ۲۰۲۳). اهمیت این مفهوم در توانمندسازی

1. Setiawan

2. Wiig

3. Dent

4. Yetter, K., & Swenson

5. Hepfer & Lawrence

6. Setiawan

7. Gomes

8. Bartuseviciene,

9. Singha

کنشگران قضائی برای مدیریت بهینه تغییرات ناگهانی رویه‌ای، نظیر دیجیتالی‌سازی فرایندها و گذار به قضاوت هوشمند، و همچنین مقاومت در برابر فشارهای غیررسمی و فراقانونی نهفته است (فنگ و زنگ^۲، ۲۰۲۴؛ ستیاوان و همکاران^۳، ۲۰۲۴). تاب‌آوری در این سطح، صرفاً یک واکنش دفاعی یا انفعالی نیست، بلکه شامل ابعاد پیش‌دستانه‌ای چون یادگیری نهادی و تکامل استراتژیک است که به نظام قضائی اجازه می‌دهد تا به‌طور مستمر پروتکل‌های خود را بازتولید کرده و بهبود بخشد. علاوه بر ابعاد ساختاری، مؤلفه‌های فردی و انسانی نیز در این مفهوم‌پردازی نقشی حیاتی و زیربنایی ایفا می‌کنند، چراکه تاب‌آوری کلان سیستم به شدت به ظرفیت‌های روانی و حرفه‌ای کارگزاران آن وابسته است. عواملی چون خودکارآمدی، تنظیم هیجانی و توسعه مهارت‌های مقابله‌ای، به کنشگران قضائی کمک می‌کند تا با فشارهای روانی ناشی از حجم انبوه پرونده‌ها، ماهیت حساس دعاوی و مواجهه دائم با بحران‌های انسانی، به شیوه‌ای سازنده و حرفه‌ای برخورد کنند (مک‌ایتایر و روی^۴، ۲۰۲۳). در این چارچوب، تقویت فرهنگ سازمانی حمایتی و استقرار الگوهای رهبری انطباقی، از طریق ارتقای ظرفیت‌های فردی کارکنان، درنهایت به تحکیم تاب‌آوری کل سیستم و پیشگیری از فرسودگی ساختاری در بدنه دستگاه قضائی منجر می‌گردد. برای درک عمیق‌تر این سازه، ضرورت دارد تاب‌آوری قضائی در سطوح سه‌گانه تحلیل واکاوی شود تا تعاملات متقابل میان ابعاد خرد و کلان آشکار گردد. در سطح کلان یا نهادی، تاب‌آوری به استقلال ساختاری قوه قضائیه، استحکام قوانین و ثبات رویه‌ها معطوف است که به نهاد قضا توانایی می‌دهد تا مشروعیت خود را در برابر فشارهای فزاینده سیاسی و تلاطم‌های اجتماعی صیانت نماید (دنت^۵، ۲۰۲۱). در سطح میانی یا سازمانی، این مفهوم به ظرفیت دادگاه‌ها برای مدیریت بهینه منابع، انطباق با فناوری‌های نوین و بهینه‌سازی فرایندهای داخلی در جهت تداوم خدمت‌رسانی تحت فشار اشاره دارد (بارتوسویچن و همکاران^۶، ۲۰۲۲). درنهایت، در سطح خرد یا فردی، تاب‌آوری به مهارت‌های تخصصی، ویژگی‌های روان‌شناختی و نظام‌های حمایتی دریافتی توسط قضات و کارکنان مربوط می‌شود که آنان را در مقابله با فرسودگی شغلی و استرس‌های مزمن ناشی از محیط کار توانمند می‌سازد (شوچوک و همکاران^۷، ۲۰۲۴). این سطوح سه‌گانه به صورت پویا و اندام‌وار با یکدیگر در تعامل هستند، به گونه‌ای که ضعف در هر سطح می‌تواند به‌طور زنجیره‌ای کارکرد سایر سطوح را مختل کند و آسیب‌پذیری کل سیستم را افزایش دهد. از این منظر، تاب‌آوری قضائی نباید به‌عنوان یک وضعیت ایستا یا صرفاً توانمندی ساده برای بازگشت به نقطه تعادل پیش از بحران تلقی شود، بلکه باید آن را فرایندی تکاملی دانست که در یادگیری نهادی ریشه دارد (ماستن^۸، ۲۰۲۱). در این پارادایم، اختلالات و بحران‌ها نه تنها تهدید محسوب نمی‌شوند، بلکه فرصت‌هایی راهبردی برای شناسایی گسست‌های سیستمی و بازنگری در رویه‌های سنتی فراهم می‌آورند که به تولد ساختاری مقاوم‌تر و کارآمدتر از گذشته منجر می‌شود. یک نظام قضائی تاب‌آور با بهره‌گیری از تجربیات انباشته حاصل از مواجهه با بحران‌های پیشین، نظیر بحران‌های بهداشتی بین‌المللی یا دگرگونی‌های ناگهانی در قوانین و مقررات پروتکل‌های عملیاتی خود را بهبود می‌بخشد

1. McCann
2. Feng, Y., & Zeng
3. Setiawan,
4. McIntyre & Roy
5. Dent
6. Bartuseviciene,
7. Shevchuk
8. Masten

و مهارت‌های کارکنان را ارتقا می‌دهد تا انعطاف‌پذیری ساختاری را جایگزین صلبیت بوروکراتیک کند. این توانمندی به دستگاه قضائی اجازه می‌دهد تا در محیط‌های پیچیده‌ای همچون کلان‌شهرها، که با انباشت پرونده و مطالبات فزاینده اجتماعی مواجه هستند، خود را حفظ کند و بدون افت کیفیت در صدور آرا، به فعالیت خود ادامه دهد. درواقع، یادگیری مستمر از ناملایمات، جوهره اصلی تاب‌آوری است که مانع از زوال تدریجی کارآمدی در بدنه اداری و قضائی می‌شود (یetter و سونسون^۱، ۲۰۲۱).

پیشینه تجربی پژوهش

ادبیات پژوهشی موجود، تاب‌آوری قضائی را از زوایای گوناگون نهادی، سیاسی و فردی مورد کنکاش قرار داده و ابعاد پیچیده آن را در بسترهای حقوقی متفاوت تبیین کرده است. یافته‌های متقن این حوزه نشان می‌دهند که تاب‌آوری صرفاً یک ویژگی روان‌شناختی محض نیست، بلکه سازه‌ای چندوجهی است که در تعامل دوسویه با ساختارهای کلان سیاسی و فشارهای محیطی قوام می‌یابد. در این راستا، یکی از برجسته‌ترین حوزه‌های پژوهشی، بررسی مکانیسم‌های مقاومت کنشگران قضائی در برابر فشارهای فراقانونی است؛ به‌طوری که فنگ و زنگ^۲ (۲۰۲۴) در تحقیقی مبتنی بر تحلیل کلان‌داده‌های قضائی در چین، الگوی نوظهوری از تاب‌آوری را شناسایی کردند که نشان می‌دهد قضات به جای تقابل مستقیم با سیاست‌های حاکم، از طریق تنظیم هوشمندانه رفتارهای حرفه‌ای در چارچوب قانون و امتناع از صدور احکام افراطی، به صیانت از استقلال قضاوت می‌پردازند. این مطالعه، تاب‌آوری را نه به‌مثابه یک مقاومت آشکار، بلکه به‌عنوان یک راهبرد انطباقی و حرفه‌ای برای حفظ استانداردهای حقوقی در محیط‌های سیاسی تحت کنترل مفهوم‌پردازی می‌کند. از منظر دیگری، تعامل میان نظام قضائی و سپهر سیاسی در دموکراسی‌های نوپا، بستر حائز اهمیت برای تحلیل تاب‌آوری فراهم آورده است. دنت^۳ (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای پیرامون قضائی‌سازی سیاست در آفریقای جنوبی، تبیین کرد که در محیط‌های شدیداً حزبی، دادگاه‌ها با اتخاذ رویکرد سیاست‌مداری قضائی و تقویت تاب‌آوری نهادی، قادرند در برابر حملات سیاسی مقاومت کنند و خلأ پاسخ‌گویی سایر قوا را پوشش دهند. این پژوهش تاب‌آوری نهادی را به‌عنوان سپر دفاعی راهبردی برای حفظ مشروعیت قوه قضائیه در برابر منازعات سیاسی معرفی می‌کند و بر نقش فعال آن در تثبیت ارکان دموکراتیک تأکید می‌ورزد. این رویکرد نشان می‌دهد که تاب‌آوری قضائی در سطح نهادی، ضامن بقای حاکمیت قانون در دوران گذار سیاسی و بحران‌های مشروعیت است. علاوه بر فشارهای ساختاری و سیاسی، بحران‌های غیرمنتظره زیستی و محیطی نیز به‌عنوان آزمونی جدی برای سنجش تاب‌آوری عملیاتی عمل می‌کنند. پژوهش یetter و سونسون^۴ (۲۰۲۱) در ایالات متحده با تمرکز بر عملکرد قضات، نشان داد که بحران‌های جهانی با تشدید تنش‌های شغلی، ضرورت به‌کارگیری روزانه شیوه‌های تاب‌آوری را برای ایجاد توازن میان الزامات سلامت عمومی و تضمین حق دسترسی به عدالت دوچندان می‌سازد. یافته‌های این تحقیق، اهمیت ابعاد فردی و روان‌شناختی تاب‌آوری را در حفظ کارآمدی سیستم قضائی تحت شرایط اضطراری برجسته می‌کند و بر این واقعیت صحنه می‌گذارد که کل سیستم، هم‌بستگی مستقیمی با ظرفیت‌های مقابله‌ای و انطباقی کنشگران در سطوح عملیاتی دارد. درنهایت، بخش دیگری از

1. Yetter, K., & Swenson

2. Feng, Y., & Zeng,

3. Dent

4. Yetter, K., & Swenson

ادبیات پژوهشی بر پیش‌نیازهای ساختاری و معماری نهادی برای تحقق تاب‌آوری تأکید ورزیده‌اند. محمود^۱ (۲۰۲۳) با اتخاذ رویکردی مبتنی بر اصول حاکمیت قانون، استدلال می‌کند که استقلال فرایندهای انتصاب و جداسازی بودجه قضائی از نفوذ سیاسی، زیربنای اصلی شکل‌گیری نهادهای مقاوم است. براساس این دیدگاه، تاب‌آوری قضائی پیش از آنکه یک ظرفیت فردی باشد، محصول یک ساختار حقوقی سالم است که استقلال قوه را تضمین می‌کند. مجموع این مطالعات نشان می‌دهند که تاب‌آوری مفهومی چندلایه است؛ با این حال، خلأ پژوهشی در زمینه مفهوم‌سازی این سازه در بستر ویژه نظام قضائی ایران، به‌ویژه با تمرکز بر تجربیات زیسته کارکنان دستگاه قضائی، کاملاً مشهود است؛ خلأیی که پژوهش حاضر درصدد است با نگاهی اکتشافی به پر کردن آن بپردازد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از منظر هدف، در زمره تحقیقات توسعه‌ای قرار می‌گیرد. با توجه به ضرورت دستیابی به درکی عمیق، غنی و اکتشافی از ابعاد این پدیده در بستر واقعی، رویکرد کیفی برای این مطالعه برگزیده شد (کرسول و همکاران،^۲ ۲۰۱۸). پارادایم حاکم بر این پژوهش، تفسیری است (گوبا و لینکلن،^۳ ۱۹۹۴). بر این اساس، برای استخراج الگوی نهایی، از روش تحلیل مضمون استفاده شد که روشی نظام‌مند و قدرتمند برای شناسایی، تحلیل و گزارش الگوهای معنایی در داده‌های کیفی است (کلارک و براون،^۴ ۲۰۰۶). جامعه پژوهش شامل خبرگان (قضات و استادان دانشگاهی) است که دارای تجربه زیسته و اشراف تخصصی بر چالش‌های محیطی دستگاه قضائی هستند. از آنجا که در تحقیقات کیفی هدف اصلی تعمیم آماری نیست، روش نمونه‌گیری هدفمند و اطلاعات‌محور به کار گرفته شد (پاتون،^۵ ۲۰۱۵). ملاک‌های ورود شامل حداقل پنج سال سابقه فعالیت مرتبط، تمایل آگاهانه به مشارکت و توانمندی در انتقال تجربیات بود. فرایند نمونه‌گیری تا تحقق اشباع نظری یعنی زمانی که داده‌های جدید به خلق مضامین تازه منجر نشد، تداوم یافت که این مرحله پس از انجام پانزده مصاحبه عمیق با هفت تن از قضات و هشت نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه حاصل شد. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته عمیق بود. تمامی مصاحبه‌ها پس از کسب رضایت آگاهانه، ضبط و به صورت کلمه به کلمه پیاده‌سازی شدند. مدت زمان هر نشست بین ۶۰ تا ۹۰ دقیقه متغیر بود که بستری غنی برای تحلیل شبکه مضامین فراهم آورد. جدول شماره ۱ نشان‌دهنده پروتکل تحقیق است.

1. Mehmood
2. Cresswell
3. Guba & Lincoln
4. Clark & Brown
5. Patton

جدول ۱. پروتکل مصاحبه نیمه ساختاریافته پژوهش

مرحله مصاحبه	محورهای اصلی (تم‌های گفت‌وگو)	نمونه پرسش‌های کلیدی	هدف عملیاتی
۱. مقدماتی و عمومی	تجربه زیسته در محیط قضائی	از تجربه کار بگوئید. فضای کاری را چگونه توصیف می‌کنید؟	برقراری ارتباط
۲. شناسایی فشارها	واکاوی عوامل تنش‌زا	چه چالش‌ها یا فشارهایی (اعم از ساختاری، سیاسی یا مراجعان) توان حرفه‌ای شما را به چالش می‌کشد؟	شناسایی نامایمات محیطی برای سنجش ظرفیت انطباق
۳. ابعاد فردی تاب‌آوری	مکانیسم‌های انطباق فردی	در مواجهه با پرونده‌های سنگین یا بحران‌های کاری، چگونه تعادل روانی و کیفیت قضاوت خود را حفظ می‌کنید؟	شناسایی مؤلفه‌های فردی تاب‌آوری قضائی
۴. ابعاد سازمانی و نهادی	عوامل محافظتی سازمانی	چه ساختارها، قوانین یا حمایت‌های سازمانی در دستگاه قضائی وجود دارد که به شما در ماندگاری و بازیابی کمک می‌کند؟	واکاوی نقش سازمان و استقلال نهادی در تاب‌آوری قضائی
۵. پیامدها و نتایج	آثار تاب‌آوری بر عملکرد	به نظر شما تاب‌آور بودن کارکنان چه تأثیری بر اطالة دادرسی، کیفیت آرا و رضایت شغلی دارد؟	درک خروجی‌های تاب‌آوری در خروجی‌های قضائی
۶. جمع‌بندی و راهکار	پیشنهادات اصلاحی و تکاملی	برای ارتقای توان انطباقی کارکنان در برابر گسیختگی‌ها، چه اصلاحاتی در ساختار مدیریتی پایتخت پیشنهاد می‌دهید؟	استخراج راهکارهای عملیاتی و آینده‌نگرانه تاب قضائی

پروتکل مصاحبه در این پژوهش با پیروی از راهبرد توالی منطقی تخصصی طراحی شده است تا بستر مناسب برای استخراج تجربیات عمیق مشارکت‌کنندگان فراهم شود.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

به‌منظور تضمین کیفیت و اصالت یافته‌ها در این مطالعه کیفی، از معیارهای چهارگانه قابلیت باور، اطمینان‌پذیری، تأییدپذیری و انتقال‌پذیری بهره گرفته شد. در راستای تحقق قابلیت باور، راهبرد بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان به اجرا درآمد؛ به گونه‌ای که پس از اتمام مراحل کدگذاری، خلاصه‌ای از تحلیل‌ها و مضامین استخراج‌شده به تعدادی از خبرگان مصاحبه‌شونده بازگردانده شد تا میزان انطباق تفاسیر پژوهشگر با واقعیت تجربی آنان تأیید شود. در لایه‌ای دیگر، برای ارتقای غنای داده‌ها از تکثرگرایی در مبانی نظری استفاده شد. علاوه بر این، برای تضمین اطمینان‌پذیری و تأییدپذیری، تمامی داده‌های کیفی جمع‌آوری شد تا امکان بازبینی گام‌به‌گام فرایند توسط داوران یا سایر پژوهشگران فراهم باشد. همچنین پژوهشگر با بهره‌گیری از خودبازنگری انتقادی، سوگیری‌های ذهنی و تجربیات پیشین خود را در یادداشت‌های

تحلیلی ثبت کرد تا از تأثیر پیش‌فرض‌های شخصی بر نتایج نهایی پیشگیری شود. جدول ۲، نشان دهنده وضعیت جکییت شناختی مشارکت‌کنندگان است.

جدول ۲. مشخصات جمعیت‌شناختی خبرگان مشارکت‌کننده در پژوهش

کد شناسایی	گروه تخصصی	جنسیت	سن (سال)	سابقه حرفه‌ای (سال)	مرتبه علمی/تحصیلی	رشته تخصصی
قاضی ۱	قضائی	مرد	۴۸	۲۰	دکتری تخصصی	حقوق خصوصی
قاضی ۲	قضائی	مرد	۴۲	۱۵	دکتری تخصصی	حقوق جزا و جرم‌شناسی
قاضی ۳	قضائی	زن	۳۹	۱۲	کارشناسی ارشد	حقوق عمومی
قاضی ۴	قضائی	مرد	۵۵	۲۸	دکتری تخصصی	حقوق بین‌الملل
قاضی ۵	قضائی	زن	۴۴	۱۸	دکتری تخصصی	فقه و مبانی حقوق
قاضی ۶	قضائی	مرد	۳۷	۱۰	کارشناسی ارشد	حقوق خصوصی
قاضی ۷	قضائی	مرد	۵۱	۲۵	دکتری تخصصی	حقوق عمومی
استاد ۱	دانشگاهی	مرد	۵۰	۲۲	دکتری تخصصی	حقوق عمومی
استاد ۲	دانشگاهی	زن	۴۵	۱۷	دکتری تخصصی	مدیریت (منابع انسانی)
استاد ۳	دانشگاهی	مرد	۵۸	۳۰	دکتری تخصصی	حقوق جزا و جرم‌شناسی
استاد ۴	دانشگاهی	مرد	۴۱	۱۴	دکتری تخصصی	جامعه‌شناسی و حقوق
استاد ۵	دانشگاهی	زن	۳۸	۱۱	دکتری تخصصی	روان‌شناسی سازمانی
استاد ۶	دانشگاهی	مرد	۶۲	۳۵	دکتری تخصصی	حقوق خصوصی
استاد ۷	دانشگاهی	مرد	۴۷	۱۹	دکتری تخصصی	مدیریت (رفتار سازمانی)
استاد ۸	دانشگاهی	زن	۴۰	۱۳	دکتری تخصصی	حقوق عمومی

براساس مندرجات جدول ۲، در مجموع پانزده نفر از متخصصان در این پژوهش مشارکت داشته‌اند که شامل هفت نفر از قضات شاغل و هشت نفر از استادان برجسته دانشگاه است. ترکیب جنسیتی نمونه پژوهش شامل ۱۱ نفر مرد (۷۳,۳ درصد) و ۴ نفر زن (۲۶,۷ درصد) است. میانگین سنی در گروه قضات ۴۵,۱ سال با میانگین سابقه خدمت ۱۸,۲ سال برآورد شده است که گویای تجربه عملیاتی قابل توجه آنان در لایه‌های مختلف دستگاه قضائی است. در گروه استادان دانشگاهی نیز میانگین سنی ۴۷,۶ سال و میانگین سابقه تدریس و پژوهش ۱۹,۹ سال گزارش شد که نشان‌دهنده پختگی نظری مشارکت‌کنندگان است. از منظر تحصیلات، تمامی استادان دانشگاهی و اکثریت قضات (۷۱ درصد) دارای مدرک دکتری تخصصی هستند.

تحلیل شبکه مضامین

در این بخش از پژوهش، به منظور شناسایی مضامین پژوهش، بر مبنای استراتژی کدگذاری کیفی (مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر) به مرحله اجرا درآمد. شبکه مضامین تدوین شده، بازنمایی گر ساختاری سلسله‌مراتبی است که در آن، مضامین پایه به عنوان نشانگرهای عینی و شاخص‌های عملیاتی سنجش، بستر لازم را برای شکل‌گیری مضامین سازمان‌دهنده فراهم می‌آورند. این مضامین میانی، ابعاد را بازسازی می‌کنند و در نهایت به مضامین فراگیر ختم می‌شوند که در حکم متغیرهای راهبردی و هسته‌های مرکزی مدل تحقیق هستند. جدول ۳، جزئیات این شبکه را براساس ۷۲ شاخص عملیاتی مستخرج از میدان تحقیق ارائه می‌دهد.

جدول ۳. شبکه تفصیلی مضامین مدل تاب‌آوری قضایی

ردیف	شماره	مضمون پایه (شاخص‌های عملیاتی)	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	مصاحبه ۱۲	توانمندی در حل تعارضات ادله در پرونده‌های مستحده	اتقان نظری و استحکام آرا	اقتدار قضائی و اتقان استنباطی
۲	مصاحبه ۷	بهره‌گیری از دکرین حقوقی جهت اتقان بخشی به استدلال		
۳	مصاحبه ۳	صیانت از اعتبار احکام در مواجهه با تشتت رویه‌های قضائی		
۴	مصاحبه ۱۵	انطباق دقیق عناوین مجرمانه با مستندات در شرایط ابهام قانونی		
۵	مصاحبه ۹	صلابت در اتخاذ تصمیمات قضائی دشوار زیر فشار دادرسی	پویایی و قدرت تصمیم‌گیری	
۶	مصاحبه ۴	در انشای رأی و مقاومت در برابر تزلزل حرفه‌ای		
۷	مصاحبه ۱	مدیریت ابهامات موضوعی در پرونده‌های کثیرالشاکی		
۸	مصاحبه ۱۱	قاطعیت در تعیین تکلیف پرونده‌های معوق و رسوبی		
۹	مصاحبه ۱	استمرار دانش‌افزایی حقوقی به مثابه ابزار صیانت از قانون	بازسازی دانش تخصصی	
۱۰	مصاحبه ۱۱	مهارت در تحلیل محتوایی مفاهیم نوین حقوقی و جزایی		
۱۱	مصاحبه ۶	انتقال تجربیات قضائی برای پیشگیری از خطاهای رویه‌ای		
۱۲	مصاحبه ۸	به کارگیری فنون تفسیر منطقی در مواجهه با سکوت قانون		
۱۳	مصاحبه ۸	مقاومت در برابر سفارشات و مداخلات کانون‌های قدرت	استقلال ذاتی و نفوذناپذیری	مصونیت نهادی و استقلال دادرسی
۱۴	مصاحبه ۶	پای‌بندی به بی‌طرفی ماهوی در تالطم‌های سیاسی و اجتماعی		
۱۵	مصاحبه ۲	رد هر گونه فشار غیرقانونی در مسیر دادرسی و انشای رأی		
۱۶	مصاحبه ۱۳	صیانت از آزادی اراده قاضی در تفسیر و استنباط شخصی		
۱۷	مصاحبه ۵	ایجاد لایه‌های دفاعی سازمانی جهت دفع مداخلات بیرونی	مصونیت ساختاری و حفاظتی	
۱۸	مصاحبه ۱۰	صیانت از امنیت اطلاعاتی پرونده‌های حساس و طبقه‌بندی شده		
۱۹	مصاحبه ۳	حمایت حقوقی نهاد از قاضی در قبال شکایات واهی و ایدایی		
۲۰	مصاحبه ۱۲	تقویت چتر حفاظتی برای قضات در پرونده‌های جرائم سازمان‌یافته		
۲۱	مصاحبه ۱۳	حفظ استقلال رأی در مواجهه با فشارهای رسانه‌ای	خودمختاری حرفه‌ای	
۲۲	مصاحبه ۱۴	دفع نفوذهای سلسله‌مراتب اداری در تشخیص‌های قضائی		
۲۳	مصاحبه ۷	استقلال دادرسی در پرونده‌های دولتی و حاکمیتی		
۲۴	مصاحبه ۴	مدیریت مستقل جلسات دادرسی بدون تأثیرپذیری از حواشی		
۲۵	مصاحبه ۱۵	استفاده از دادرسی الکترونیک جهت حفظ خدمت در بحران	هوشمندسازی و انعطاف رویه‌ای	انتظام فرایندی و

کارآمدی عملیاتی	مدیریت راهبردی جریان کار	۲۶	مصاحبه ۱	بازمهندسی رویه‌های دادرسی جهت جذب تنش تراکم دعاوی
		۲۷	مصاحبه ۹	خودکارسازی فرایندهای اداری جهت تمرکز بر قضاوت کیفی
		۲۸	مصاحبه ۱۱	تسهیل دسترسی به عدالت از طریق درگاه‌های نوین فناوری
		۲۹	مصاحبه ۹	اولویت‌بندی مواعد قانونی جهت پیشگیری از اطاله دادرسی
		۳۰	مصاحبه ۷	استانداردسازی فرایندهای پیچیده جهت کاهش ابهامات
		۳۱	مصاحبه ۳	مدیریت پویای اوقات رسیدگی در شرایط اضطرار و بحران
		۳۲	مصاحبه ۸	پایش مستمر گلوگاه‌های اطاله در شعب پرتردد
		۳۳	مصاحبه ۴	بازتوزیع پویای وظایف براساس ظرفیت و تخصص کنشگران
		۳۴	مصاحبه ۱۱	کاهش بوروکراسی فرساینده جهت افزایش سرعت تصمیم‌گیری
		۳۵	مصاحبه ۱۲	استفاده از ظرفیت دستیاران قضائی جهت تقلیل بار اجرایی
امنیت معیشتی و پایداری انگیزشی	عدالت جبرانی و موازنه مالی	۳۶	مصاحبه ۲	مدیریت بهینه منابع لجستیک در مجتمع‌های قضائی
		۳۷	مصاحبه ۵	تناسب مزایا با مخاطرات منصب جهت صیانت از تمرکز
		۳۸	مصاحبه ۳	ترمیم قدرت خرید در برابر نوسانات اقتصادی بازار
		۳۹	مصاحبه ۱۰	ایجاد توازن میان حجم کار و پاداش‌های عملکردی
		۴۰	مصاحبه ۱۳	شفافیت در نظام پرداخت‌ها و فوق‌العاده‌های تخصصی
	امنیت شغلی	۴۱	مصاحبه ۱۲	پیش‌بینی‌پذیری مسیر ارتقا بر پایه شایستگی‌های فنی
		۴۲	مصاحبه ۲	وجود نظام‌های بازنشتی کارآمد برای آتیه حرفه‌ای
		۴۳	مصاحبه ۱	مصونیت از نقل و انتقال‌های اجباری و سلیقه‌ای
		۴۴	مصاحبه ۷	تضمین ثبات شغلی در برابر تغییرات مدیریتی کلان
	منزلت‌بخشی و تقدیر معنوی	۴۵	مصاحبه ۱۱	بازشناسی رسمی فداکاری‌های حرفه‌ای در شرایط پرفشار
		۴۶	مصاحبه ۱۵	ارج نهادن به ابداعات حقوقی کنشگران در حل بن‌بست‌ها
		۴۷	مصاحبه ۶	ارتقای شأن اجتماعی قاضی به‌عنوان محرک
		۴۸	مصاحبه ۱۴	تقویت هویت صنفی و افتخار به منصب قضاوت
سلامت سازمانی و ایمنی روان‌شناختی	مدیریت و بازسازی روانی	۴۹	مصاحبه ۹	به‌کارگیری راهبردهای مقابله‌ای در مواجهه با تروماهای شغلی
		۵۰	مصاحبه ۶	تکنیک‌های بازیابی تمرکز جهت پیشگیری از فرسودگی
		۵۱	مصاحبه ۵	ایجاد فضای تخلیه هیجانی پس از پرونده‌های خشن و سنگین
		۵۲	مصاحبه ۱۴	توانایی تفکیک بحران‌های شغلی از حریم خصوصی
	نظامات حمایتی و پایش سلامت	۵۳	مصاحبه ۸	دسترسی نهادینه به مراکز مشاوره تخصصی قضائی
		۵۴	مصاحبه ۴	پایش مستمر کانون‌های فشار روان‌شناختی در شعب
	ایمنی‌بخشی محیطی و رفتاری	۵۵	مصاحبه ۱۰	اجرای غربالگری‌های دوره‌ای سلامت برای پیشگیری از استرس
		۵۶	مصاحبه ۱۲	ارائه خدمات رفاهی - درمانی ویژه برای بازیابی توان نیروها
		۵۷	مصاحبه ۸	استانداردسازی کالبدی فضا جهت کاهش استرس محیطی
		۵۸	مصاحبه ۱۴	مهار واکنش‌های تکانشی و تنظیم هیجان در جلسات دادرسی
تضامن حرفه‌ای و صنفی	شبکه حمایت همکارانه	۵۹	مصاحبه ۲	بهبود فضای ارتباطی میان همکاران جهت کاهش انزوا
		۶۰	مصاحبه ۷	ایجاد محیط کاری امن و محترمانه در مواجهه با مراجعان
		۶۱	مصاحبه ۹	ایجاد جبهه متحد حقوقی در مواجهه با چالش‌های صنفی
		۶۲	مصاحبه ۶	تبادل تجربیات زیسته برای حل بن‌بست‌های قضائی پیچیده
		۶۳	مصاحبه ۲	تقویت روحیه همیاری جمعی جهت توزیع تنش‌های محیطی
		۶۴	مصاحبه ۱۳	وجود ساختارهای مشاوره‌ای هم‌تا در شعب

۶۵	مصاحبه ۱۴	تحکیم علقه حرفه‌ای جهت مقاومت در برابر استحاله شغلی	بازتولید هویت صنفی
۶۶	مصاحبه ۵	صیانت از شأن منصب قضا در تعامل با نهادهای فرادستی	
۶۷	مصاحبه ۱۰	مشارکت در تصمیم‌گیری‌های کلان جهت ارتقای تعلق سازمانی	
۶۸	مصاحبه ۷	بازشناسی ارزش‌های اخلاقی حرفه‌ای به‌عنوان لنگرگاه هویت	
۶۹	مصاحبه ۴	انسجام در رویه‌های اداری و قضائی جهت کاهش تعارضات	صیانت از همگرایی ساختاری
۷۰	مصاحبه ۸	ایجاد چتر حمایتی مدیریت از تصمیمات و آرای شجاعانه	
۷۱	مصاحبه ۱۲	ممانعت از انزوای حرفه‌ای قضات در پرونده‌های جنجالی	
۷۲	مصاحبه ۱	هم‌افزایی کنشگران جهت تقویت اقتدار جمعی قوه قضائیه	

خروجی جدول ۳ حاکی از آن است که مضامین مدل، محصول تعامل نظام‌مند میان کدگذاری شبکه مضامین است. لذا پس از استخراج و تبیین مضامین در سه سطح پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر از طریق تحلیل مضمون، در این مرحله با هدف نظام‌مندسازی و ارائه چارچوب نظری منسجم، مدل مفهومی پژوهش تدوین شد. این مدل، بر پایه نتایج حاصل از تحلیل داده‌های کیفی و ارتباطات میان مضامین اکتشافی، به ترسیم ساختار کلی تاب‌آوری قضائی می‌پردازد. مدل مفهومی حاضر، تلاش می‌کند تا روابط میان ابعاد مختلف تاب‌آوری قضائی را به صورت بصری و تحلیلی نمایش دهد. شکل شماره ۲ نشان‌دهنده مدل مفهومی برگرفته از یافته‌های این پژوهش است.

شکل ۲. مدل مفهومی اکتشافی پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

هدف بنیادین پژوهش حاضر، شناسایی و واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده تاب‌آوری قضائی در دستگاه قضائی بود. در دنیای معاصر، نظام‌های قضائی به دلیل ماهیت پیچیده دعاوی و تلاطم‌های محیطی، مستمراً در معرض تکانه‌های فرساینده قرار دارند؛ لذا تبیین مکانیسم‌هایی که به جذب تنش و بازگشت‌پذیری کارآمدی در این نهاد منجر شود، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. یافته‌های کیفی این تحقیق که از طریق تحلیل ۷۲ مضمون پایه و شش مضمون فراگیر

حاصل شد، نشان داد که تاب‌آوری قضائی سازه‌ای مرکب است که از تلاقی اتقان علمی، مصونیت ساختاری و تضامن حرفه‌ای شکل می‌گیرد.

تحلیل یافته‌ها در مضمون فراگیر اقتدار قضائی و اتقان استنباطی نشان می‌دهد که دانش تخصصی و اتقان در انشای رأی، نخستین لایه دفاعی قاضی در برابر فشارهای دادرسی است. این نتیجه با یافته‌های پژوهش‌های پیشین که بر سرمایه علمی به عنوان ابزار تأکید داشتند، همسوست؛ با این تفاوت که در مدل حاضر، اتقان استنباطی نه تنها فضیلتی علمی، بلکه متغیری تاب‌آورانه برای مدیریت ابهام در پرونده‌های مستحده تلقی می‌شود. در بُعد مصونیت نهادی و استقلال دادرسی، نتایج حاکی از آن است که تاب‌آوری قضائی بدون وجود سپرهای حاکمیتی در برابر کانون‌های قدرت، غیرممکن است. این یافته با مبانی نظری استقلال قضائی در دکرترین حقوقی مطابقت داشته و تبیین می‌کند که مصونیت ساختاری رابطه‌ای مستقیم با جذب تنش‌های فرابخشی دارد. همچنین در بخش انتظام فرایندی و کارآمدی عملیاتی، مدل نشان داد که هوشمندسازی و چابک‌سازی رویه‌ها، به عنوان ابزاری برای جلوگیری از سقوط کیفیت زیر بار تراکم دعاوی عمل می‌کند که این امر با رویکردهای نوین مدیریت قضائی در جوامع توسعه یافته جهت ابطال اطاله دادرسی، قرابت بالایی دارد. در تبیین مضامین امنیت معیشتی و پایداری انگیزشی و سلامت سازمانی، تحقیق به این دستاورد رسید که تاب‌آوری قضائی پیوندی ناگسستنی با عدالت جبرانی و ایمنی روان‌شناختی دارد. قاضی به عنوان کنشگر اصلی، زمانی می‌تواند در برابر تروماهای شغلی بازگشت‌پذیری داشته باشد که نظام حمایتی سازمان، امنیت مالی و روانی او را تضمین کند. این یافته با پژوهش‌های حوزه روان‌شناسی سازمانی (مانند مدل‌های فرسودگی شغلی مازلاک) همخوانی دارد، اما در بافتار قضائی، این ایمنی به پایداری و استقلال ذهنی پیوند خورده است. نهایتاً، ظهور مضمون تضامن حرفه‌ای و صنفی به عنوان یافته‌ای کلیدی، نشان داد که برخلاف تصورات سنتی که قضاوت را امری فردی می‌دانند، تاب‌آوری در محیط‌های پرفشار، بر «شبکه‌های حمایت هم‌تا» متکی است. این نتیجه با پیشینه تجربی مربوط به هویت صنفی همسو بوده و نشان می‌دهد که هم‌بستگی جمعی، مانع از استحاله حرفه‌ای قضات در مواجهه با بحران‌ها می‌شود.

دستاورد اصلی این پژوهش، گذار از نگاه تک‌بعدی (فردی/ روان‌شناختی) به تاب‌آوری و ارائه الگوی جامع تاب‌آوری نهادی - قضائی است. این تحقیق موفق شد پیوندی ارگانیک میان دکرترین حقوقی و نظریات مدیریت بحران برقرار سازد؛ به گونه‌ای که ثابت کرد تاب‌آوری در عدلیه، محصول هم‌افزایی اتقان علمی، استقلال ساختاری و حمایت صنفی است. خروجی ۷۲ شاخص پایه در این پژوهش، عملاً یک چک‌لیست عملیاتی برای ارزیابی میزان شعب قضائی در اختیار مدیران ارشد قرار می‌دهد. همچنین، شناسایی تضامن حرفه‌ای به عنوان یک متغیر صیانت‌بخش، دستاوردی است که نشان می‌دهد برخلاف سایر مشاغل، در منصب قضا، هویت جمعی مستقیماً بر کیفیت آرای فردی و مقاومت در برابر لغزش‌های حرفه‌ای اثرگذار است. بر مبنای خروجی مضامین شش‌گانه، پیشنهادات راهبردی ذیل جهت ارتقای تاب‌آوری نظام قضائی ارائه می‌شود:

- ایجاد بانک‌های دانش تخصصی و دستیار هوشمند قضائی جهت استخراج سریع رویه‌های متقن در پرونده‌های مستحده، به منظور کاهش تردیدهای قضائی و تقویت اقتدار علمی قاضی.
- تدوین و تصویب سند صیانت از استقلال دادرسی با هدف جرم‌انگاری هرگونه مداخله فرابخشی و ایجاد پروتکل‌های حفاظتی ویژه برای قضات رسیدگی‌کننده به پرونده‌های حساس.

- بازنگری در ساختار بوروکراتیک و استقرار نظام دادرسی تمام الکترونیک جهت حذف گلوگاه‌های فیزیکی و جذب تنش‌های ناشی از تراکم بی‌رویه دعاوی در کلان‌شهرها.
 - متناسب‌سازی نظام پرداخت‌ها براساس شاخص مخاطره شغلی و تأمین امنیت مالی بلندمدت قضات (مانند بیمه‌های مسئولیت و فوق‌العاده‌های ویژه) جهت تضمین انگیزشی.
 - پیگیری‌های تخصصی پایش سلامت روان قضات و اجباری کردن دوره‌های بازیابی روانی^۱ پس از رسیدگی به پرونده‌های حساس (نظیر جرائم خشن) جهت بازسازی قوای ذهنی.
 - تقویت نهادهای صنفی و ایجاد شبکه مجازی هم‌تا در مجتمع‌های قضائی جهت تبادل تجربیات و جلوگیری از انزوای حرفه‌ای قضات در مواجهه با فشارهای رسانه‌ای.
- هر پژوهش علمی همواره با چالش‌هایی همراه است که در این مطالعه، محدودیت‌های حفاظت ی در دسترسی به لایه‌های عمیق اداری و ضمانت‌های زمانی به دلیل تراکم حداکثری مشغله قضات دستگاه قضائی، از اصلی‌ترین موانع در فرایند گردآوری داده‌ها بود؛ لذا جهت غلبه بر این محدودیت در پژوهش‌های آتی، پیشنهاد می‌شود محققان با بهره‌گیری از روش‌های کمی و مدل‌سازی معادلات ساختاری، پایایی شاخص‌های ۷۲ گانه این مدل را در پهنه ملی آزمون کنند تا بدین‌وسیله امکان تعمیم‌دهی گسترده‌تر مدل فراهم شود.

منابع

- تقوایی، مسعود؛ وارثی، حمیدرضا و خیام‌باشی، احسان (۱۳۹۹). مدل پیش‌بین تاب‌آوری کلان‌شهر اصفهان در بحران‌ها و حوادث غیرمترقبه. پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱۱(۴۱)، ۱-۱۸.
- ساعدی، محمد؛ ادهمی، علی و سعیدی، علی (۱۳۹۹). تحلیلی بر نقش الگوی ارتقای تاب‌آوری اجتماعی بر ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی. تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، ۱۳(۴۹)، ۲۹۷-۳۱۸.
- طهرانی، مریم؛ حیدری، الهام؛ مرادپور، فرزاد و فرج‌زاده، کامران (۱۴۰۱). بررسی تأثیر تاب‌آوری فردی و رهبری تحول‌آفرین بر رفتار تیمی نوآورانه با توجه به نقش میانجی تاب‌آوری تیمی و نقش تعدیل‌گر جو یادگیری. مطالعات رفتاری در مدیریت، ۳۰(۱۳)، ۴۵-۶۲.
- موسوی‌فرد، سید رضا و حامدی، ارکیده (۱۴۰۳). تأثیر رهبری تحول‌آفرین بر تاب‌آوری سازمانی با نقش واسطه‌ای رفاه ذهنی در پلیس +۱۰ شهر کرمانشاه. فصلنامه علمی دانش انتظامی کرمانشاه، ۱۴(۵۲)، ۸۵-۱۰۴.
- نجفی، حسن؛ دامن‌کشیده، مرجان و محمدی، تیمور (۱۴۰۰). تأثیر متغیرهای کلان اقتصادی بر تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی و دستیابی به حقوق اجتماعی از نظر فقه. مطالعات فقه اقتصادی، ۲(۳)، ۷۷-۹۸. <https://sid.ir/paper/410347/fa>
- یوسف فقیه‌نیا، ترش؛ رجایی، سهیلا؛ کریمی، فرشته و عزتی، فرحناز (۱۴۰۴). بررسی وضعیت تاب‌آوری کارکنان نظام سلامت ایران در همه‌گیری کووید - ۱۹: یک مرور حیطه‌ای. فصلنامه آموزش و سلامت جامعه، ۱۲(۱)، ۱-۱۵.

References

- Taghvaei Masoud, Warsi Hamidreza, & Khayyambashi Ehsan. (۲۰۲۰). Predictive model for the resilience of Isfahan metropolis in crises and unexpected events. In persian
- Saedi, Adhemi, & Saedi. (۲۰۲۰). An analysis of the role of the social resilience promotion model on the legal dimensions of political and economic sanctions. Comparative Legal Research of Iran and International, ۴۹(۱۳), ۳۱۸-۲۹۷ In persian
- Tehrani Maryam, Heydari Elham, Moradpour Farzad, & Farajzadeh Kamran. (۲۰۲۲). Investigating the effect of individual resilience and transformational leadership on innovative team behavior with regard to the mediating role of team resilience and the moderating role of learning climate. In persian
- Mousavi Fard Seyed Reza, & Hamed Arkideh. (۲۰۲۴). The effect of transformational leadership on organizational resilience with the mediating role of mental well-being in the police + ۱۰ of Kermanshah city. In persian
- Najafi Hassan, Damankash Marjan, & Mohammadi Timur. (۲۰۲۱). The Effect of Macroeconomic Variables on the Resilience of Pension Funds and the Access to Social Rights from the Perspective of Jurisprudence. In persian
- Yousef Faghiehnia-Torsh, Soheila Rajaei, Fereshteh Karimi, & Farahnaz Ezzati. (۲۰۲۵). Investigating the Resilience of Iranian Healthcare Workers in the COVID- ۱۹ Pandemic: A Field Review. Contemporary Asia Arbitration Journal, ۱۸(۱), ۱ In persian
- Abate, B. B., Sendekie, A. K., Tadesse, A. W., Engdaw, T., Mengesha, A., Zemariam, A. B., Alamaw, A. W., Abebe, G., & Azmeraw, M. (2024). Resilience after adversity: An umbrella review of adversity protective factors and resilience-promoting interventions. *Frontiers in Psychiatry*, 15, 1391312. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2024.1391312>
- Alsughayir, A. (2021). The effect of emotional intelligence on organizational commitment: Understanding the mediating role of job satisfaction. *Management Science Letters*, 11(4), 1309-1316. <https://doi.org/10.5267/j.msl.2020.11.008>

- Amin, M. S. (2022). Organizational commitment, competence on job satisfaction and lecturer performance: Social learning theory approach. *Golden Ratio of Human Resource Management*, 2(1), 40–56. <https://doi.org/10.52970/grhrm.v2i1.156>
- Ang, L., & Wang, J. (2019). Judicial independence in dominant party states: Singapore's possibilities for China. *Asian Journal of Comparative Law*, 14(2), 337–371. <https://doi.org/10.1017/asjcl.2019.29>
- Bartuseviciene, I., Butkus, M., & Schiuma, G. (2022). Modelling organizational resilience structure: Insights to assess resilience integrating bounce-back and bounce-forward. *European Journal of Innovation Management*, 27(1), 153–169. <https://doi.org/10.1108/ejim-04-2022-0180>
- Chen, R., Liu, Y., & Zhou, F. (2021). Turning danger into safety: The origin, research context and theoretical framework of organizational resilience. *IEEE Access*, 9, 48899–48913. <https://doi.org/10.1109/access.2021.3069301>
- Ciasullo, M. V., Palumbo, R., & Chiarini, A. (2023). Mastering the interplay of organizational resilience and sustainability: Insights from a hybrid literature review. *Business Strategy and the Environment*, 33(2), 1418–1446. <https://doi.org/10.1002/bse.3530>
- Clark, H. H., & Brown, K. (2006). Context and common ground. *Concise encyclopedia of philosophy of language and linguistics*, 85–87. <https://doi.org/10.1016/b0-08-044854-2/01088-9>
- Cresswell, K., Cunningham-Burley, S., & Sheikh, A. (2018). Health care robotics: qualitative exploration of key challenges and future directions. *Journal of medical Internet research*, 20(7), e10410. <https://doi.org/10.2196/10410>
- Dent, K. (2021). Lawfare and legitimacy: The wicked problem of judicial resilience at a time of judicialisation of politics in South Africa. *South African Journal on Human Rights*, 37(2), 1–22. <https://doi.org/10.4324/9781003366812>
- Feng, Y., & Zeng, Y. (2024). Judicial resilience: How judges manage pressures in China's anti-crime campaigns. *Journal of Chinese Political Science*, 29(1), 1–33. <https://doi.org/10.1007/s11366-024-09885-3>
- Fontes, A. P., & Neri, A. L. (2015). Resilience in aging: Literature review. *Ciência & Saúde Coletiva*, 20(5), 1475–1495. <https://doi.org/10.1007/s11366-024-09885-3>
- Ghaderi, Z., Tabatabaei, F., Khoshkam, M., & Shahabi Sorman Abadi, R. (2021). Exploring the role of perceived organizational justice and organizational commitment as predictors of job satisfaction among employees in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 22(4), 415–444. <https://doi.org/10.1080/15256480.2021.1988882>
- Gomes, A. O., Akutsu, L., & Guimaraes, T. A. (2016). The relationship between judicial staff and court performance: Evidence from Brazilian state courts. *International Journal for Court Administration*, 8(1), 12–21. <https://doi.org/10.18352/ijca.214>
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research*, 2(163–194), 105. <https://doi.org/10.1177/1468794114560856>
- Hartmann, S., Newman, A., Hoegl, M., & Weiss, M. (2019). Resilience in the workplace: A multilevel review and synthesis. *Applied Psychology*, 69(3), 913–959. <https://doi.org/10.1111/apps.12191>
- Hendri, M. I. (2019). The mediation effect of job satisfaction and organizational commitment on the organizational learning effect of the employee performance. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 68(7), 1208–1234. <https://doi.org/10.1108/ijppm-05-2018-0174>
- Hepfer, M., & Lawrence, T. B. (2022). The heterogeneity of organizational resilience: Exploring functional, operational and strategic resilience. *Organization Theory*, 3(1), 263178772210747. <https://doi.org/10.1177/26317877221074701>
- Kantur, D., & İşeri-Say, A. (2022). Organizational resilience: A conceptual integrative framework. *Journal of Management & Organization*, 18(6), 762–773. <https://doi.org/10.1017/s1833367200000420>

- Khademi Jolgehnejad, A., Ahmadi Kahnali, R., & Heyrani, A. (2020). Factors influencing hospital resilience. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 15(5), 661–668. <https://doi.org/10.1017/dmp.2020.112>
- Masten, A. S. (2021). Resilience in developmental systems. In *Resilience in Developmental Systems* (pp. 113–134). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190095888.003.0007>
- McCann, C. M., Huggard, J., Kedge, S., Beddoe, E., Adamson, C., McCormick, K., & Huggard, P. (2023). Resilience in the health professions: A review of recent literature. *International Journal of Wellbeing*, 3(1), 60–81. <https://doi.org/10.5502/ijw.v3i1.4>
- Mcintyre, S., & Roy, G. (2023). Revisiting the dimensions of rural resilience: The CoVid-19 pandemic. *Journal of Rural Studies*, 103, 103107. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2023.103107>
- Mehmood, S. (2023). The rule of law approach for more resilient institutions: Judicial accountability and independence, and global economic activities. *ADB Working Paper*, No. 1418. Tokyo: Asian Development Bank Institute. <https://doi.org/10.56506/fghq1674>
- Meng, Y. (2023). The limits of judicial reforms: How and why China failed to centralize its court system. *The China Quarterly*, 255, 753–767. <https://doi.org/10.1017/s0305741023000358>
- Novitasari, D., Asbari, M., Rizky Wijaya, M., & Yuwono, T. (2020). Effect of organizational justice on organizational commitment: Mediating role of intrinsic and extrinsic satisfaction. *International Journal of Science and Management Studies (IJSMS)*, 3(3), 96–112. <https://doi.org/10.51386/25815946/ijsms-v3i3p110>
- Patton, M. Q. (2015). a.(2015). *Qualitative research & evaluation methods: integrating theory and practice*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-14672-0_4
- Prayag, G., Spector, S., Orchiston, C., & Chowdhury, M. (2019). Psychological resilience, organizational resilience and life satisfaction in tourism firms: Insights from the Canterbury earthquakes. *Current Issues in Tourism*, 23(10), 1216–1233. <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1607832>
- Setiawan, H., Tegnan, H., Hamzah, M. G., & Handayani, I. G. A. K. R. (2024). Digitalization of legal transformation on judicial review in the Constitutional Court. *Journal of Human Rights, Culture and Legal System*, 4(2), 263–298. <https://doi.org/10.53955/jhcls.v4i2.263>
- Shevchuk, O., Shovkopliash, O., Kompaniiets, I., Baranchuk, V., & Volianska, O. (2024). Electronic administrative judicial procedure of Ukraine and the right to judicial protection: Problems of legal regulation and practical issues. *Juridical Tribune - Review of Comparative and International Law*, 14(1), 98–115. <https://doi.org/10.62768/tbj/2024/14/1/06>
- Singha, R. (2024). Stress, resilience, and brain performance. In *Stress, Resilience, and Brain Performance* (pp. 14–29). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-1785-3.ch002>
- Usher, K., Jackson, D., Walker, R., Durkin, J., Smallwood, R., Robinson, M., Sampson, U. N., Adams, I., Porter, C., & Marriott, R. (2021). Indigenous resilience in Australia: A scoping review using a reflective decolonizing collective dialogue. *Frontiers in Public Health*, 9, 630601. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.630601>
- Wiig, S., Njå, O., Røise, O., Guise, V., Aase, K., Haraldseid-Driftland, C., Canfield, C., Billett, S., Anderson, J. E., Macrae, C., & Ree, E. (2020). Defining the boundaries and operational concepts of resilience in the resilience in healthcare research program. *BMC Health Services Research*, 20(1), 330. <https://doi.org/10.1186/s12913-020-05224-3>
- Wyrzykowski, M., & Ziółkowski, M. (2021). Illiberal constitutionalism and the judiciary. In *Illiberal Constitutionalism in Central and Eastern Europe* (pp. 517–532). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367260569-38>
- Yara, O. (2024). Impact of European integration processes on judicial reform in Ukraine. *Juridical Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 14(1), 31–39. <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/1.2024.31>
- Yetter, K., & Swenson, D. X. (2021). Judicial stress and resiliency survey COVID-19 update. *Court Review*, 57(4), 166–173. <https://doi.org/10.1080/10854681.2010.11426637>